

CALITJA, 'boirina, espessat de l'aire i l'ambient', del ll. CALIGO, -IGINIS, f., 'tenebres', 'boira, broma'. □ 1.ª doc.: Ss. XIV-XV.

Per aquell temps el sentit del mot és més pròxim encara al del llatí que a l'actual, com ho mostren les cites del DAG: «tenebrosa e pregona vall, cuberta de calija de mort», S. XIV, i «així com a ladre e l ull de l'adultre observa calija e obscuritat» en les *Collacions*, que són també del S. XIV o començ del XV; «un loch fort tenebrós, ab calitja espessa» en el *Somni* de BMetge (III) és de sentit un poc més ambigu, i de tota manera ja el concepte de 'boira' s'anava juxtaposant i fins superposant al de mera obscuritat.

Segurament ja en temps dels més antics testimonis, exactament datables, els *Dicc. de rims* de J. Marc (caliga) i Ll. d'Aversó (calbiga amb lh sense valor fonètic, 116.5), com sigui que aquest ho explica, més enllà (404): «boyra, per calbiga»; en el *Boeci* de Genebreda hem d'entendre caligua (grafia o lliçó imperfecta), com a posat per caligia o caligã; i seguim amb sentit un poc ambigu o ambivalent: «la caligua de turbació los empatxa la claretat de la vista del enteniment» (*Consolació de Philos.*, 55).

Freqüent en els escriptors del S. XIX; i fins els de llengua més tradicional i fidedigna l'usen ben bé en el sentit modern: «entre el bromeig i la calitja», Verdager, «aquella mena de calitja que s'estenia pel cel», Pous i Pagès, cosa que no exclou, és clar, el matis d'obscuriment de la visió, també implicat en el concepte de la cosa mateixa: «la fantasia d'aquells fets que, de tan llunyans y embolcallats ab la calitja dels temps primitius, la història va oblidant» (de Verdager igualment, pròleg d'*Atl.* x).

Amb el concepte de 'boirina' el mot avui és popular a tot el Principat, Comtats i Illes. Pronunciat amb ĝ (de vegades ensordida és clar), he sentit kəliĝə en el Barcelonès i Maresme (St. Pol, 1925, etc.), i amb ĝ s'ona també quasi pertot, segons *AlcM*, que dona kəližə ja només a Camprodon; en realitat l'àrea d'aquesta pronúncia etimològica ha estat força més ampla, especialment en la part muntanyenca del bisbat de Girona: kəližə anotava jo a St. Pau de Seguries, 1935; «avui hi ha kəližə, està molt kəližát» encara el 1953 al S. de Ripoll, a St. Bernabé de Tenes; és sabut que j > tj darrere l'accent és un fet normal (que altrament afecta la generalitat dels mots en -IGO, *LleuresC*, 260). *Calilla* a la Seu d'Urgell i Andorra (*AlcM*) surt de caliya = calija. *Calitja* també a les Illes, comprènent-hi Eivissa («calitxa: bruma», PzCabrero).

Hi ha una variant *calina*, que es prestaria a ser presa per un manlleu del castellà nàutic, on, en efecte, és la forma normal (*DCEC* I, 598), com sigui que allí la fonètica ja ens fa esperar -IGINE > -iyne > -in (que com a femení propendia naturalment a pendre -a). Tanmateix, encara que menys típic de les nostres tendències, aquesta evolució no estava exclosa dins el nostre sistema (cf. -aina al costat de -atge, -atja -AGNEM), i podem acceptar la variant *calina* com a també autòctona (potser inicialment amb distinció dialectal o altra); de tota manera la trobem en ambients no sus-

pectes d'influència castellana: podem creure que *calina* en Jacme Marc (al costat de *caliga*) ja és això; i avui ús usual així en alguns llocs, segons *DAG*. i *AlcM*, els quals, però, no ho distingeixen clarament d'una variant *calima*; però hi ha -ina en el Rosselló: «il est rare que la callina ou hâle ne vienne pas dérangger le touriste qui fait l'ascension du Canigou, espèce de fumée rougeâtre qui rend indécis les contours des montagnes» diu la Guia rossellonesa <Pere Vidal> (amb bàrbara grafia afrancesada -ll- per -l-).

Però és més corrent que s'hagi superposat a aquesta forma una variant *calima* (de la qual ja es van ocupar Tallgren, *Glanures* II, 16, i M.-L., *ZRPb.* XXXII, 498) deguda a una contaminació dels sinònims *broma* i *calma* (amb els derivats *calmàs* i *calmós*): així en el *DAG*. i «una calima blanquinoso s'havia aterrat al cantó de llevant», «van apareixent, serens i calimosos, els penyals de la costa», J. Ruyta (*Pinya de Rosa* I, 77, 140); aquest també baleàr (encara que *AlcM* ens ho calli): «s'horitzó està calmós a causa de sa calor: no se veu a on comença la mar i a on s'acaba el cel», *Arx. Ll. Salvador* (p. 123). Com veiem ací i es nota en bastants de les cites anteriors, el mot modernament ha pres en mesura creixent el matis concomitant de 'xafogor, xafogós' (cf. infra l'ex. de *calitjós*) causat d'una banda per la infl. del radical de *calor* i per la realitat mateixa.

El nostre mot ha conservat ampla família romànica, per a la qual bastarà remetre al meu article del *DCEC* I, 598, al citat de M.-Lübke, i diversos estudis de Schuchardt, cf. cites en *REW*, 1517 i *FEW* II, 92-93 (si bé dubto molt que s'hagi de postular, ni calgui, un antic *CALINA, que suposen aquests).¹

DERIV.: *Calitjar*, veg. el ripollès *kəližát* que he citat supra per 'enfosquit de calitja'. *Encalitjar* i *desencalitjar*; *acalinar*, *encalimar*, *desencalimar*. *Calitjada*. *Calitjós*, ja usat per Verdager i coetanis: «érem al capal-tart d'un d'aquells dies d'agost, tebis y calitjosos», Pons i Mass. (*Trascan* p. l. s., 7). De *calitja* es va extreure un masculí *calig, altrament rar, que Ag. trobà en un text del S. XV per «nube, niebla», i que jo he sentit com *lo kəlič* 'calitja' en l'Alt Flamicell, a Manyanet (1957).

¹ Entre les moltes ramificacions segurament no s'hauria hagut d'oblidar, com ho fan, la bella i expressiva paraula del provençal mistralenc, *calabrun* 'fosca creixent del capvespre': «la vesprenado / fresquejo, e li rato-penado / a vòu preceptitá féndon lou calabrun» en el fort acabament del cant x (71.7) de *Calendau*. No és pas formació clara, sembla que s'hi hagin encreuat CALIGO i BRUMA (cf. fr. *embrun*), fora que hi hagi hagut un oc. *tenebrum al costat del conegut oc. ant. *tenebror*, *tenebria*, *tenebrós*.

CALITX, 'pedreta que es posa dreta en el joc de la tuta', probablement d'un mossàrab *kəlič* 'pedreta calcària', variant del cast. *calizo* 'calcarí' (derivat de *cal=calç*). *DAG.*: «joc de nois que es fa posant un canonet dret en terra, i damunt monedes petites, que són del